Зміст

Вступ 5

Розділ 1 Сільський зелений туризм: сутність та основні дефініції 8

1.1. Основні поняття та концепції сільського зеленого туризму 8
1.2. Відмінності між сільським та міським туризмом 16
1.3. Функції сільського зеленого туризму 19
1.4. Форми організації відпочинку на селі 21
1.4.1. Сільський зелений туризм як вид підсобної діяльності 22
1.4.2. Сільський зелений туризм як підприємницька діяльність 25

Питання для самоконтролю 30
Література до розділу 1 31

Розділ 2 Становлення та розвиток сільського зеленого туризму в Україні 33

2.1. Історія виникнення та сучасний стан сільського зеленого туризму в Україні 33
2.2. Ресурси сільського зеленого туризму в Україні 36

Питання для самоконтролю 42
Література до розділу 2 42

Розділ 3 Світовий досвід організації сільського зеленого туризму 44

3.1. Міжнародна категоризація агрорекреаційного сервісу згідно з концепцією «Bed&Breakfast» 44
3.2. Підходи до організації сільського зеленого туризму в європейських країнах 47

Питання для самоконтролю 66
Література до розділу 3 66

Розділ 4 Організація та планування сільського зеленого туризму 68

4.1. Організація сільського зеленого туризму 68
4.2. Основні вимоги до облаштування агрооселі для прийому туристів 72
4.3. Технологічні основи гостинності в сільському зеленому туризмі 74
4.4. Бізнес-планування в сільському зеленому туризмі 78

Питання для самоконтролю 86
Література до розділу 4 87

Розділ 5 Менеджмент сільського зеленого туризму 88

5.1. Особливості менеджменту сільського зеленого туризму 88
5.2. SWOT-аналіз агротуристичної діяльності 92

5.3. Менеджмент людських ресурсів сільського туризму 96
5.4. Безпека в сільському зеленому туризмі 98
Питання для самоконтролю 101
Література до розділу 5 101

Розділ 6 Маркетинг сільського зеленого туризму 103
6.1. Сутність маркетингу сільського зеленого туризму 103
6.2. Використання елементів комплексу популяризації у сфері сільського зеленого туризму 107
6.3. Інформаційні системи маркетингових комунікацій у сільському зеленому туризмі 112
6.4. Особливості формування цінової політики 115
6.5. Інтернет-технології в сільському зеленому туризмі 122
Питання для самоконтролю 126
Література до розділу 6 126

Розділ 7 Якість у сільському зеленому туризмі 127
7.1. Сутність якості продукту сільського зеленого туризму 127
7.2. Сертифікація систем якості. Показники послуг, підтверджувані при сертифікації 130
7.3. Категоризація сільської бази розміщення в Україні 132
Питання для самоконтролю 135
Література до розділу 7 135

Розділ 8 Екскурсійні маршрути в сільському зеленому туризмі 136
8.1. Поняття екскурсій та їх класифікація 136
8.3. Особливості сільських екскурсійних програм за регіонами України 142
Питання для самоконтролю 146
Література до розділу 8 146

Розділ 9 Інституційні умови та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні 148
9.1. Державне регулювання сільського зеленого туризму в Україні 148
9.2. Роль органів місцевого самоврядування та громадських організацій у розвитку сільського зеленого туризму 153
9.3. Можливості та загрози розвитку сільського зеленого туризму у XXI ст. 156
Питання для самоконтролю 164
Література до розділу 9 165

Вибрана література 167
Словник основних термінів 172

Вступ

Україна має великий потенціал для активізації різних видів туризму. Однак розвиток відбувається повільно та не системно. Одним із пріоритетних видів туризму, на який необхідно звернути першочергову увагу в процесі розвитку туристичної індустрії і залучення додаткової кількості туристів (зокрема, й іноземних), є сільський зелений туризм. Цей напрям може стати одним із важливих джерел отримання доходів сільськими громадами та ринковою нішею для багатьох підприємців-аграріїв.

Звичай надання послуг сільського зеленого туризму в сучасному розумінні зародився в Європі ще в 50-ті роки минулого століття. Для нашої країни цей термін є порівняно новим, проте буде незайвим нагадати, що традиції такого різновиду відпочинку в Україні старіші, ніж уявляється. Гостинність сільських жителів відома здавна. Наприклад, ще на початку XX ст. в Карпати на лікування або відпочинок в горах у сільські садиби приїздили відомі діячі культури, науки, політики: В. Гнатюк, М. Грушевський, Л. Українка, І. Франко та ін.

Нині, у зв'язку з процесами урбанізації, міських туристів дедалі більше привертає сільське життя, яке для багатьох перетворилося на екзотику. Тому часто люди на час відпочинку прагнуть виїхати подалі від розвиненої інфраструктури й поближче до природи, а у виборі місць відпочинку важливу роль відіграють ландшафти та стан навколишнього середовища. Уже сьогодні ця галузь туризму набуває популярності по всій Україні. Перш за все, вона не вимагає великого стартового капіталу, що дозволяє почати свій бізнес майже кожному, хто цього прагне. Для туристів же зазначений відпочинок є одним із найбільш доступних і зручних. Це гарний спосіб організувати вихідні дні або відпустку, витративши при цьому невелику суму коштів. Важливо також, щоб «зелена садиба» була в мальовничому місці, щоб поряд з нею були ліс, річка або озеро, оскільки для потенційних клієнтів відпочинок – це перш за все спілкування з природою і відхід від метушні міського життя (табл. 1.1, 1.2).

Питання розвитку сільського зеленого туризму становить значний інтерес для зарубіжних і вітчизняних дослідників. Зокрема, пошуком шляхів розвитку сільського зеленого туризму присвячено праці таких учених, як В. Биркович, В. Васильєв, В. Єгоричева, Ю. Зінько,

Таблиця 1.1. Підходи до визначення поняття «сільський зелений туризм» як виду туризму

Автор	Трактування
В. Биркович [1]	Специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості, а також культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону
Т. Булах [2, с. 144]	Вид туризму, що передбачає знайомство з місцевим побутом в агрооселях, вивчення традицій проведення народних свят, фольклорної творчості, організацію подорожі вихідного дня з полюванням, рибальством, турів «народна аптека» зі збиранням лікарських трав, «пасіка» – із качанням меду, «сам собі господар» – з навчанням традиційним народним технологіям виробництва соків, вин, консервування овочів та фруктів, «дари лісів» – консервування ягід, грибів тощо
М. Глядіна [7, с. 17]	Стаціонарний відпочинок з будь-якою метою, видом та формою організації туристичної подорожі в сільській місцевості
А. Зінченко [8, с. 8]	Сільський туризм – це відпочинок з будь-якою метою, видом та формою організації туристичної подорожі в сільській місцевості з розміщенням на відпочинок у будинку сільського господаря. Автор виокремлює зелений туризм як вид туризму, що надають підприємства на підставі особливої концепції діяльності, яка, з одного боку, відрізняє їх від конкурентів, а з іншого – передбачає відпочинок на певній відстані від населених пунктів екологічно чистому природному середовищі
С. Медлік, І. Петлін [18; 10, с. 210]	Відпочинковий вид туризму, зосереджений на природних територіях, який передбачає різні форми активної рекреації в природних ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу
М. Рутинський, Ю. Зінько [13, с. 23]	Вид проведення вільного часу у формі стаціонарного відпочинку з можливістю недалеких радіальних виїздів чи походів
Проект Закону «Про сільський зелений туризм» [12]	Відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) та отримання ними послуг сільського зеленого туризму
С. Шахраюк-Онофрей [17, с. 45]	Специфічна форма відпочинку на селі, де суб'єктами надання туристичних послуг є не професіонали, а мешканці села – власники особистих, підсобних та фермерських господарств, які спираються на наявні місцеві ресурси

Таблиця 1.2. Підходи до визначення поняття «сільський зелений туризм» як процесу та діяльності

Автор	Трактування
А. Кулік [9, с. 15]	Сектор туристичної галузі, орієнтований на використання природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості, її специфіки для створення комплексного туристичного продукту
Т. Осадча [15, с. 64]	Процес задоволення оздоровчих, професійно-ділових та інших потреб людини або групи, що здійснюється в сільській місцевості і не супроводжується будь-якою оплачуваною діяльністю
Б. Фіногєєв [16, с. 98]	Сутність сільського туризму полягає в тому, що сільські жителі, котрі не забезпечені роботою, приймають у себе тих, хто бажає відпочити на природі, в екологічно чистій місцевості. Основними напрямами послуг сільського туризму є розміщення, харчування, послуги транспорту, релаксація, ознайомлення з навколишнім природним та історичним багатством сільської місцевості
В. Гловацька [6]	Сільський (зелений) туризм запропоновано розглядати з економічного погляду як чинник активізації аграрного підприємництва, що сприяє підвищенню зайнятості та покращенню життєвого рівня сільського населення

С. Килимистий, Н. Кудла, В. Куценко, О. Любіцева, Г. Михайліченко, М. Рутинський, В. Холодок та ін. Їхні дослідження є значним внеском у теорію, методологію та практику дослідження сільського зеленого туризму.

Мультиплікативний ефект від розвитку сільського зеленого туризму справляє позитивний вплив на збереження та розвиток сільських територій, раціональне використання їхнього ресурсного потенціалу, стимулює розвиток особистих підсобних господарств, розширюючи попит на екологічно чисті, натуральні продукти харчування. Це дозволяє облаштувати сільські території, активізувати народні промисли, звернути увагу на культуру й самобутність, забезпечити зайнятість населення сільської місцевості.

У навчальному посібнику використано сучасні вітчизняні та зарубіжні джерела, новітній підприємницький досвід з організації сільського зеленого туризму та чинне законодавство. Розділи містять питання, які є обов'язковими для вивчення та підсумкового контролю знань.

РОЗДІЛ 1

Сільський зелений туризм: сутність та основні дефініції

1.1. Основні поняття та концепції сільського зеленого туризму

Привабливими рисами сільського туризму є його затишна атмосфера, чиста природа і повітря, натуральні продукти, а також тихе та спокійне життя. Особливо зручний такий спосіб відпочинку для тих туристів, які з різних причин не можуть дозволити собі інші види туризму. Також він користується попитом у споживачів, які організують свій відпочинок з дітьми: дорослі прагнуть показати дітям сільський побут, дати можливість поконтактувати з тваринами, побачити, як ростуть овочі та фрукти, тощо. Як правило, цей вид туризму дозволяє міським жителям долучатися до традицій і життєвого укладу сільських жителів, відпочити від динамічного ритму життя, змінити обстановку на більш спокійну, поспілкуватися з природою.

Отже, ***сільський туризм*** – це форма відпочинку в сільській місцевості в приватній садибі сільського господаря з широкими можливостями використання природного, матеріального і культурного потенціалу регіону [4]. Організатором такого туризму є сільська родина, яка надає власне житло та забезпечує продуктами харчування, виробленими в особистому селянському господарстві. Сільський туризм неможливий у містах і селищах міського типу.

Аналіз тлумачення поняття «сільський зелений туризм» різними науковцями показує широкий спектр думок щодо розуміння змісту цієї дефініції. Незважаючи на різноманітність у підходах, спільним для більшості авторів є посилання на те, що сільський зелений туризм – це, насамперед, вид відпочинку, який пов'язаний з виїздом у сільську місцевість.

Ключовими видовими ознаками в трактуванні сільського зеленого туризму як виду туризму є територіальна локалізація місця отримання послуг та їх характер (відпочинок).

Розрізняють сільський туризм чистий і змішаний. ***Сільський туризм чистого виду*** передбачає надання туристичних послуг на базі приватного міні-готелю. У такому разі ця діяльність є основним джерелом доходів. ***Сільський туризм змішаного виду*** – це надання послуг гостинності разом із веденням особистого селянського (фермерського) господарства. У такому разі доходи від діяльності з надання гостинності відпочивальникам, як правило, будуть доповненням до основного доходу від сільськогосподарської або інших видів діяльності [5].

Узагальнюючи наведені наукові позиції щодо трактування поняття «сільський зелений туризм», можна зауважити, що спільним для них є погляд на суть туризму з позицій споживача його послуг. З погляду купівлі-продажу таких послуг домогосподарство несе витрати з метою отримання доходу, а покупець оплачує ці послуги як споживчу вартість, що задовольняє його потреби, оплачуючи ціну, яку визначає ринок.

Отже, сільський зелений туризм можна визначити як різновид підприємницької діяльності щодо надання послуг відпочинку в сільській місцевості з використанням об'єктів приватної власності домогосподарств (майно, земля) та локальних природно-культурно-історичних ресурсів.

Поняття «сільський туризм» часто ототожнюють з поняттям «агротуризм», «екотуризм», але перше є значно ширшим (рис. 1.1).

Розглянемо сільський туризм та екотуризм. Так, обидві форми організації дозвілля відповідають критеріям сталого туризму і спрямовані на збереження природного середовища, розвиток традиційної етнокультури, сприяння традиційним формам агрогосподарювання й ремеслам місцевих громад. Отже, сільський туризм є основною організаційною базою розвитку масового екологічного туризму. На позначення такого багатоцільового туризму нещодавно з'явилося нове поняття «*екоагротуризм*». Цей вид туризму передбачає використання гостьових будиночків без господарів (як, наприклад, у Фінляндії) або агроосель, розташованих у межах чи пообіч біосферних заповідників і національних парків, які, крім екологічного сільського господарства, пропонують широкий спектр екологічних (від робінзонади до спостереження за тваринами в їхньому природному

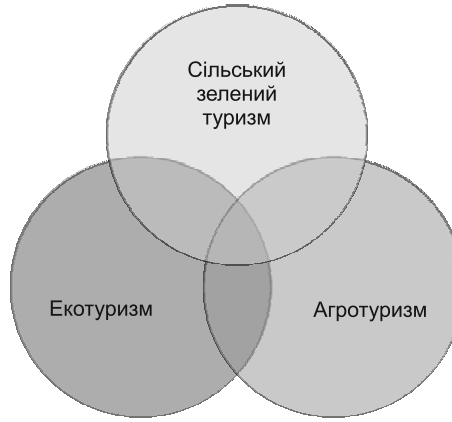

Рис. 1.1. Види туризму, пов'язані з відпочинком на природних та сільських територіях

середовищі) і спортивно-туристичних занять (мисливство, рибальство тощо).

Однак сільський зелений туризм (а також агротуризм) і екотуризм відрізняються основними цілями використання вільного часу.

Сільський зелений туризм – це вид проведення вільного часу у формі стаціонарних радіальних виїздів чи походів. Натомість екотуризм – це вид проведення вільного часу у формі невпинного руху, відкриття дикої природи, маршрутного ознайомлення з природними й історичними атракціями території, похідного пізнання традицій і місцевої культури. При цьому сільські оселі можуть використовуватись як база для ночівлі та харчування екотуристів.

Сільський зелений туризм – це відпочинковий вид туризму, зосереджений на сільських територіях, який передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсоводами.

Екологічний туризм (екотуризм) – це пізнавальний і відпочинковий вид туризму, зосереджений на природних (малозмінених людиною) територіях, який передбачає різні форми активної рекреації в природних ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу. Синонімом поняття «екотуризм» є зелений туризм (*green tourism*), природничий туризм (*nature tourism*) [14].

Від традиційного туризму екотуризм відрізняється такими ознаками:

- перевага природних, а не культурних об'єктів туризму;
- стійке природокористування;
- менша ресурсо- й енергоємність;
- особиста участь у соціально-економічному розвитку територій;
- екологічна освіта туристів.

Розрізняють такі форми екотуризму: активний екотуризм (піший, велосипедний, водний, кінний, збиральництво, рибальство, мисливство), фауністичні та флористичні поїздки (орнітологічні поїздки, фотополювання, тематичні поїздки), культурологічні й етнографічні поїздки.

Як зазначалося, поняття «сільський туризм» часто ототожнюють з поняттям «агротуризм». Так, ці фірми мають багато спільного, однак згідно з прийнятою у світі класифікацією, знак рівності між зазначеними термінами ставити не можна. Поняття «сільський туризм» за змістовним наповненням значно ширше порівняно з поняттям «агротуризм». Інакше кажучи, можна стверджувати, що агротуризм є однією з найпоширеніших (особливо в країнах з фермерською організацією агробізнесу) форм сільського зеленого туризму.

Агротуризм *(agritourism)* – це відпочинковий вид туризму, зосереджений на сільських територіях, який передбачає використання сільського (фермерського) господарства з метою рекреації, освіти чи активного залучення до традиційних форм господарювання [13].

Розрізняють дві базові форми агротуризму:

1) винаймання помешкання з обслуговуванням безпосередньо в межах господарства;
2) розміщення на ночівлю з самообслуговуванням на землях, що належать до господарства, наприклад, у кемпінгах та наметах.

Агротуризм, таким чином, є спрощеною формою сільського зеленого туризму. В агротуризмі індивідуальне селянське господарство (фермерське господарство) становить одночасно і нічліжну базу, і головний предмет інтересу туриста. Агротуризм не містить ті форми туризму, які здійснюються на сільських територіях (вони називаються «сільськими» тільки в адміністративному значенні, а насправді є частинами спеціалізованих рекреаційних районів), наприклад, спортивно-туристичні заняття, курортний відпочинок тощо.

Розглянемо види сільських споруд, облаштованих для прийому відвідувачів, в Україні [15]:

- ***агрооселя*** – це житлове приміщення, що знаходиться в сільській місцевості, має не більше п'яти кімнат (залежно від категорії житла), пристосованих для проживання туристів, і належить на правах приватної власності господарю, який працює в сільському господарстві або у сфері обслуговування чи соціальній сфері села. Тобто поняття «агрооселя» не охоплює малих курортних котеджів, колиб, перебудованих для прийому туристів господарських приміщень тощо;
- ***агроготель*** (агропансіонат) – це житлова будівля (група будівель) готельного типу, спеціально призначених для організації надання населенню рекреаційних послуг у сільській місцевості. Побудова й експлуатація сільськими підприємцями в курортно-рекреаційних районах України приватних відпочинкових агропансіонатів є перспективним висококонкурентним різновидом сільського зеленого туризму як виду основної діяльності.

Основна послуга сільського зеленого туризму – це надання туристам тимчасового проживання на основі приватного селянського господарства. Своєю чергою, послуги сільського зеленого туризму поділяють на основні та додаткові.

Основні послуги – це переважно:

- послуги з організації розміщення туристів;
- послуги з організації перевезення туристів;
- послуги з організації харчування туристів.

До ***додаткових послуг*** належать:

- послуги з організації екскурсій;
- послуги із залучення туристів до сільськогосподарських робіт і народних промислів;
- послуги гідів, гідів-перекладачів;
- анімаційні послуги;
- послуги по прокату автомобілів, човнів, активно-туристичного спорядження;
- послуги побутового обслуговування;
- право користуватися приватними рекреаційними угіддями.

Крім нематеріальних послуг, туристам можуть бути надані інші товари чи матеріальні послуги. Наприклад, карти місцевості, народні сувеніри, туристичне спорядження тощо.

Туристичний продукт сільського зеленого туризму (комплекс послуг сільського зеленого туризму, агротуристичний пакет послуг) –